

Gallinago gallinago

(L., 1758)

Kszyk

Rząd: siewkowe, podrząd: siewkowce, rodzina: bekasowate, podrodzina: bekasy

Status występowania w Polsce

Nieliczny, lokalnie średnio liczny gatunek lęgowy. Regularnie i dość licznie przelotny w całym kraju. Zimuje sporadycznie.

Opis gatunku

Ptaka wielkości drozda, o wyjątkowo długim prostym dziobie i stosunkowo długich nogach. Wymiary: długość ciała 25–27 cm, rozpiętość skrzydeł 37–47 cm, długość dzioba 59–75 mm, masa ciała 72–138 g. Upierzenie jest w tonacji brązowo-łowo-czarnej, w gęste wzory o kryptycznym charakterze. Rysunek na wierzchu głowy tworzą dwa wyraźne, podłużne czarne paski, poniżej widnieje łowa brew, ciemny pasek oczny oraz ciemny, delikatny pasek na jasnym policzku. Na białawym brzuchu występuje delikatne ciemne prążkowanie. Dziób jest zielonkawoszary u nasady i czarny na końcu, a nogi zielonkawoszare. Samiec i samica są jednakowo ubarwione. Nie występują różnice w upierzeniu pomiędzy szatą letnią, zimową i młodocianą. Pisklę jest koloru ceglastordzawego: brzuch jednokolorowy, na głowie i grzbiecie na rdzawym tle występuje czarny rysunek i białe przyprószenie. Nogi i dziób są długie i czarne.

Samce na terytoriach lęgowych wydają charakterystyczny „beczący” dźwięk. Tokując, wzbijają się w powietrze, po czym opadają z rozpostartym ogonem, a zewnętrzne sterówki, dzięki specjalnemu kształtowi, przez powietrze zostają wprawione w drgania. Innym głosem słyszonym w okresie godowym jest wydawane przez ptaka siedzącego na ziemi wielokrotnie równomierne powtarzane „ti-ka, ti-ka”.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Pod względem kolorystyki upierzenia kszyk jest podobny do dubelta *Gallinago media* (A154) i bekasika *Lymnocyptes minimus* (A152, nieopisany w tej książce). Od dubelta różni się nieco mniejszymi rozmiarami ciała i dłuższym dziobem, brakiem delikatnych białych pasków na wierzchu skrzydła (widoczne u ptaka siedzącego oraz obserwowanego w locie), mniejszą ilością białego koloru na piórach ogona i słabszym prążkowaniem brzucha. Od bekasika odróżniają go wyraźnie większe rozmiary ciała, znacznie dłuższy dziób, jaśniejszy grzbiet i brak kontrastujących żółtawych pasów na grzbiecie. Cechą odróżniającą kszyka od dubelta jest również wydawane w locie „beczenie” w okresie lęgowym. Ponadto spłoszony z niewielkiej odległości

kszyk zrywa się do lotu zygzakiem i odzywa się głosem „kszyk”, od którego pochodzi jego nazwa gatunkowa. Tokujące grupowo dubelty wydają głucho klekoczące dźwięki, a spłoszone z niewielkiej odległości startują w linii prostej zwykle bezgłośnie. Bekasik w takiej sytuacji zachowuje się podobnie do dubelta.

Biologia

Tryb życia

Kszyk jest gatunkiem zarówno dziennym, jak i nocnym. Wędruje głównie nocą. Tokuje najchętniej o świcie i o zmroku lub przez całe jasne noce. Żeruje w dzień lub w nocy. W okresie lęgowym terytorialny. Poza sezonem lęgowym na żerowiskach może łączyć się w duże stada.

Lęgi

Dojrzałość płciową ptaki uzyskują w wieku 1–2 lat. Terminy przystępowania do lęgów są dość zróżnicowane w zależności od szerokości geograficznej. W Polsce kszyki pojawiają się już w marcu lub w kwietniu, samce ok. 10 dni przed samicami. Do składania jaj przystępują od pierwszej

dekady kwietnia do końca maja. System rozrodczy jest dość skomplikowany i słabo poznany. Samice po przylocie osiedlają się na terytorium wybranego samca, choć obydwaj ptaki nie są ze sobą zbyt blisko związane. Gniazdo ma postać dołka dokładnie ukrytego w kępie turzycy, w otoczeniu wody o głębokości 15–25 cm. Zniesienie składa się zwykle z 4 jaj, wyjątkowo z 2–5. Wysiadyje wyłącznie samica przez 18–20 dni. W razie utraty zniesienia może je powtórzyć. Tuż po wykluciu samiec przejmuje opiekę nad dwoma najstarszymi pisklętami, a pozostałymi opiekuje się samica. Pisklęta kszyka są zagniazdownikami i opuszczają gniazdo w kilka godzin po wykluciu. Podążają za jednym z rodziców w granicach terytorium. Przez pierwsze dni są karmione przez podawanie pokarmu do dzioba. Do uzyskania lotności potrzebują 19–20 dni. Liczna populacja kszyka zamieszkująca Bagna Biebrzańskie osiąga zagęszczenie 0,5–3,0 p./10 ha.

Wędrowki

W przeważającej części zasięgu w Europie oraz na całej Syberii kszyk jest gatunkiem wędrownym. Najbardziej osiadłe są ptaki z Wysp Brytyjskich, z których wiele pozostaje na zimę w okolicy miejsca gniazdowania lub przemieszcza się na odległość zaledwie kilkaset kilometrów. W kierunku zachodniej lub południowej Europy odlatują wszystkie kszyki ze Skandynawii, Syberii oraz środkowej i wschodniej części kontynentu.

W Polsce podczas przelotów kszyk występuje w całym kraju, włącznie z górami. Ptaki obrączkowane jesienią w Polsce wędrują zarówno wzdłuż wybrzeży na zachód, jak i przez kontynent w dwóch kierunkach: zachodnim i południowym. Początek wędrowki jesiennej zaczyna się już w 2. połowie czerwca, intensywność przelotu narasta do 2. połowy sierpnia, potem maleje stopniowo, ale jeszcze we wrześniu i październiku utrzymuje się na wysokim poziomie. Wędrowka jesienna ustaje w połowie listopada.

Wędrowka wiosenna rozpoczyna się w już w marcu i trwa do końca kwietnia, z nasileniem przypadającym na 1. połowę kwietnia; jest ona mniej intensywna od jesiennej.

Zimowanie

Kszyki obrączkowane w Polsce podczas jesiennej wędrowki spędzają zimę na północy Francji, w Hiszpanii oraz u południowych wybrzeży Wielkiej Brytanii. Mniej licznie stwierdzane są w południowej części Europy – w obszarze śródziemnomorskim. Wyjątkowo pojedyncze osobniki zimują w Polsce, przebywając na oparzeliskach i niezamierzających ciekach.

Pokarm

Pokarm stanowią głównie bezkręgowce – formy dorosłe i larwalne. Wśród chwytanych bezkręgowców znajdują się owady, niewielkie mięczaki i pierścienice. Rzadziej pobierany jest pokarm pochodzenia roślinnego: głównie nasiona. Kszyk żerując, sonduje dziobem mokre i miękkie pod-

łoże lub pobiera pokarm z powierzchni gleby. W błotniste podłoże może wkladać cały dziób, aż po jego nasadę. Żerując, rytmicznymi ruchami nakłuwają glebę wokół siebie z lekko rozchylonym dziobem. Dziób kszyka jest mocno unerwiony, czuły na dotyk, a sama jego końcówka jest elastyczna i może być rozchylana, podczas gdy jego pozostała część jest zamknięta. Żeruje głównie o zmierzchu i w nocy, w dzień odpoczywając.

Występowanie

Siedlisko

Gniazduje na terenach podmokłych: torfowiskach, łąkach zalewowych w dolinach rzek, turzycowiskach lub na skrajach luźnych trzcinowisk przy stawach rybnych i jeziorach, na śródpolnych i śródleśnych bagienkach, porębach olsów i łągów. Toleruje także tereny luźno zakrzewione lub zadrzewione. Odpowiednia dla niego głębokość wody w siedlisku łągowym to 15–25 cm. W razie znacznego obniżenia jej poziomu opuszcza stanowisko. W trakcie wędrowki najliczniej zatrzymuje się na błotnistych obrzeżach zbiorników zaporowych, spuszczonej stawy rybnych, wilgotnych łąkach, również na terenach przybrzeżnych, gdzie występują odpowiednie tereny żerowiskowe. Osobniki pozostające wyjątkowo na zimę w Polsce można spotkać nad niezamierzającymi zbiornikami.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

- 1130 Ujścia rzek (estuaria)
- 1150 Zalewy i jeziora przybrzeżne (laguny)
- 1330 Solniska nadmorskie (*Glauco-Puccinellietalia* część – zbiorowiska nadmorskie)
- 3150 Starorzeczka i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z *Nymphaeion*, *Potamion*
- 3270 Zalewane muliste brzegi rzek
- 4010 Wilgotne wrzosowiska z wrzoścem bagiennym *Erica tetralix*
- 6410 Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (*Molinion*)
- 7110 Torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą (żywe)
- 7120 Torfowiska wysokie zdegradowane, zdolne do naturalnej i stymulowanej regeneracji
- 7140 Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z *Scheuchzeria-Caricetea*)

Rozmieszczenie geograficzne

Gatunek o szerokim zasięgu występowania. Wyróżniono 3 podgatunki. Podgatunek nominatywny *G. g. gallinago*, gniazdujący w Polsce, jest rozpowszechniony w całej północnej, środkowej i zachodniej Europie, będąc jednak zdecydowanie liczniejszym na północy kontynentu i na wschód od Niemiec. W szerokościach 45°N–50°N staje się rzadszy i zanika niemal zupełnie na południe od 45°N.

Znane są tylko nieliczne stanowiska w Hiszpanii, Francji i Włoszech. Gniazduje regularnie także w Wielkiej Brytanii oraz na całej Syberii pomiędzy 50°N–70°N, z wyjątkiem półwyspów Czukockiego i Kamczatki. Na zimę lęgowiska opuszczają kszyki z Syberii, Skandynawii, wschodniej i środkowej części Europy. Największe zimowiska kszyka znajdują się na atlantyckich wybrzeżach Europy oraz w rejonie śródziemnomorskim. Znaczna część ptaków zimuje też w północnej Afryce. Nieliczne wędrują na południe od Sahary, docierając aż do Zambii. Regularnie i w dużej liczbie pozostają na Wyspach Brytyjskich.

Inny podgatunek kszyka zamieszkuje Islandię, Wyspy Owcze oraz Orkady i Szetlandy. Ptaki z tej populacji spędzają zimę w Wielkiej Brytanii, choć w łagodnie zimę część z nich może pozostawać nawet na Islandii. Trzeci podgatunek – gniazdujący w Ameryce Północnej – bywa czasem traktowany jako osobny gatunek. Zimuje na południe od lęgów.

Rozmieszczenie w Polsce

Kszyk gniazduje w całej Polsce poza górami, ale jego zagęszczenie jest mocno zróżnicowane w poszczególnych regionach kraju. Najliczniejszy jest na wschodzie kraju, najrzadszy natomiast na Dolnym Śląsku, gdzie znane są tylko nieliczne stanowiska. Duże zagęszczenia osiąga w dolinie Biebrzy i Narwi, przy ujściu Warty oraz na torfowiskach węglanowych pod Chełmem.

W okresie wędrówek spotykany jest również w całym kraju, a największe stada odnotowano na zbiornikach zaporyowych: Zb. Turawskim i zb. Jeziorsko podczas niskich stanów wody oraz na łąkach zalewowych niedaleko ujścia Wisły. Zimą prawdopodobieństwo spotkania pojedynczych osobników jest większe w zachodniej części kraju.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą, wymagający ochrony czynnej (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Status zagrożenia w Europie: (S) gatunek nie zagrożony, którego status ochronny jest prawdopodobnie odpowiedni BirdLife International: SPEC -

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.2, załącznik II

Konwencja Berneńska: załącznik III

Konwencja Bońska: załącznik II

Porozumienie AEWA

Występowanie na obszarach chronionych

Obszary, gdzie kszyk osiąga największe zagęszczenia w okresie lęgowym w kraju, podlegają ochronie. Są to Biebrzański PN, Białowieski PN, Narwiański PN i PN Ujście Warty oraz kilka rezerwatów chroniących torfowiska węglanowe koło Chełma. Obszary najważniejsze dla kszyka podczas wędrówki nie są chronione.

Rozwój i stan populacji

Europejska populacja kszyka jest stosunkowo liczna i szacuje się ją na 1 800 000–11 000 000 p. Poza Rosją, gdzie liczebność szacowana jest na 1 000 000–10 000 000 p., kszyk licznie gniazduje na Islandii (300 000 p.), w Finlandii (100 000–160 000 p.), w Norwegii (70 000–150 000 p.) w Szwecji (75 000–125 000 p.), na Białorusi (70 000–90 000 p.) i w Wielkiej Brytanii (61 000 p.). W ostatnich kilkudziesięciu latach w wielu krajach zauważono stopniowy spadek liczebności gatunku. W Finlandii np. w latach 1970–1980 osiągnął on nawet 33%. Spadek liczebności populacji lęgowej obserwowany jest także w Polsce. W wielu regionach kraju kszyk stał się gatunkiem rzadkim. Całkowita liczebność krajowej populacji nie jest znana. Jest ona poznana stosunkowo dobrze w zachodniej i południowej części kraju (ok. 3000 p.). W pozostałej części kraju liczebność nie doczekała się jeszcze oceny. Tak więc szacunek dla całego kraju, 15 000–20 000 p., jaki można spotkać w piśmiennictwie europejskim, jest bardzo orientacyjny. Największe skupiska lęgowych kszyków znane są z ostoi ptaków Chełmskie Torfowiska Węglanowe (ok. 250 p. w latach 1990–1993), ostoi Dolina Dolnego Bugu (powyżej 200 p.), w PN Ujście Warty (do 200 p. w latach 1991–1996), w ostoi Bagienna Dolina Narwi (100–200 p. w latach 1991–1992), na Bagnach Krępskich k. Goleniowa (do 200 p.) oraz w ostojach ptaków Dolina Liwca, Doliny Omulwi i Płodownicy i Dolina Środkowej Warty (po około 100 p.). W okresie wędrówek największe skupienie kszyków odnotowano na stawach rybnych w Dzwonowie na Pomorzu Zachodnim (ok. 5000 ptaków). Duże koncentracje (1000–1560 os.) znane są także ze zb. Jeziorsko, Zb. Turawskiego oraz łąk w pobliżu ujścia Wisły-Przekopu (do 1560 os. w 1998).

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w kraju:

- utrata siedlisk lęgowych w wyniku zmian reżimu hydrologicznego rzek, zmieniających częstość i długość zalewów w dolinach rzecznych;
- utrata siedlisk lęgowych w wyniku deniwelacji powierzchni dolin rzecznych (zasypywania starorzeczy i zagłębień terenu okresowo wypełnianych wodą);
- utrata siedlisk lęgowych w wyniku zaniechania wykaszania łąk w dolinach rzek i szybkiego ich zarastania przez wysoką roślinność zielną, trzcinę i krzewy;
- niska udatność lęgów spowodowana przez skrzydlate (kruk, wrona siwa, sroka) i czworonożne drapieżniki (lis, jeńnot, norka amerykańska i inne łasicowate) niszczące lęgi;
- utrata siedlisk zatrzymywania się podczas wędrówki w wyniku kurczenia się powierzchni mulistych i piaszczystych ławic w nurcie i odsypisk przybrzeżnych, odstawianych łaniem i jesienią w korytach rzek, wynikającego z regulacji i pogłębiania koryt;

- utrata siedlisk zatrzymywania się podczas wędrówki w wyniku kurczenia się dostępnej dla ptaków powierzchni mulistego dna stawów rybnych, spuszcanych i napętnianych bez uwzględnienia okresów wędrówki;
- w okresach wędrówek: zmniejszanie powierzchni naturalnych terenów zalewowych w dolinach rzek niżowych, regularnie podtapianych w okresie wiosennym;
- w okresach wędrówek: płoszenie przez ludzi (spacerowiczów) i psy stad zatrzymujących się ptaków, zarówno na wybrzeżu, jak i na śródlądziu.

Dla uniknięcia nieporozumień wynikających z możliwości odmiennego rozumienia zapisów powyższego tekstu przez osoby należące do różnych grup zawodowych, należy go interpretować w duchu zapisów zamieszczonych w części wstępnej poradnika (T. 7., str. 19).

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- poważnie ograniczyć plany zabudowy hydrotechnicznej dolin rzecznych i plany przekształceń reżimu hydrologicznego rzek;
- w uzasadnionych przyrodniczo przypadkach wprowadzić korektę instrukcji gospodarowania wodą na zbiornikach już istniejących, tak by w dolinie rzeki poniżej piętrzenia utrzymane zostały okresowe zalewy wiosenne;
- użytkować doliny rzeczne zgodnie z dotychczasową ewidencją gruntów;
- w dolinach rzek utrzymać wysoki poziom wód gruntowych, podtopienie powierzchni w okresie marzec–czerwiec, obecność płytkich zagłębień terenu, z wodą stagnującą w maju i czerwcu;
- odstąpić od budowy (lub rozbudowy) sieci melioracyjnej. W przypadku istnienia sieci melioracyjnej zahamować zbyt szybki odpływ powierzchniowy poprzez budowę zastawek na istniejących rowach melioracyjnych oraz zaniechanie udrażniania i pogłębiania rowów;
- ograniczać dostęp ludzi do lęgów gatunku w okresie 1 kwietnia–31 lipca, w szczególności uniemożliwić dojazd samochodów na nadrzeczne łąki i pastwiska (ograniczenie nie powinno dotyczyć przedstawicieli społeczności lokalnych i powinno mu towarzyszyć wskazanie, w miarę potrzeby, alternatywnych miejsc biwakowania połączone z oznakowaniem, ułatwieniem dojazdu i zapewnieniem w podstawową infrastrukturę);
- podjąć redukcję liczebności drapieżników naziemnych (lis, jenot, norka amerykańska) i skrzydlatych (kruk, wrona siwa, sroka);
- opracować i wdrożyć mechanizmy rekompensowania ekstensywnych metod gospodarowania na stawach rybnych (w tym dostosowanie terminów spuszczenia wody i napętniania nią stawów hodowlanych do terminów wędrówki ptaków – w celu utrzymania jesieni i wiosny jak największej powierzchni mulistego dna zbiorników – miejsca żerowania ptaków podczas wędrówek);

- zapewnić spokój wędrującym ptakom, przede wszystkim na terenach większych koncentracji siewkowców, tak na wybrzeżu, jak i na śródlądziu, przez wyłączenie tych obszarów z użytkowania turystycznego i rekreacyjnego w okresie lipiec–październik.

Dla uniknięcia nieporozumień wynikających z możliwości odmiennego rozumienia zapisów powyższego tekstu przez osoby należące do różnych grup zawodowych, należy go interpretować w duchu zapisów zamieszczonych w części wstępnej poradnika (T. 7., str. 20).

Propozycje badań

Należy zbadać:

- rozmieszczenie i liczebność krajowej populacji lęgowej;
- wybiórczość siedliskową okresu gniazdowego i wędrówkowego;
- sukces lęgowej;
- przeżywalność;
- rozmieszczenie zimowisk i tras przelotu krajowej populacji lęgowej.

Monitoring

- coroczna ocena liczebności populacji lęgowej w miejscach jej najliczniejszego występowania. Liczenie ptaków winno odbywać się na stałych, reprezentatywnych powierzchniach krajobrazowych, rzędu kilku km².

Liczenie tokujących samców powinno odbyć się trzykrotnie w sezonie lęgowym, w terminach: między 15 kwietnia a 10 maja, 11 a 31 maja i 1 a 15 czerwca, z przerwą minimum jednego tygodnia pomiędzy każdą z wizyt. Należy liczyć ptaki „beczące” w locie oraz siedzące na ziemi i odzywające się głosem „ti-ka, ti-ka”. Liczbę lęgowych samców stanowi maksymalna stwierdzona podczas pojedynczej kontroli suma ptaków „beczących” i „tikających”.

Bibliografia

- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO. Zakład Ornitologii PAN.
- BAZA DANYCH WIADOMOŚCI POWROTNYCH. Centrala Obrączkowania Ptaków, Zakład Ornitologii PAN.
- BEDNORZ J., KUPCZYK M., KUŹNIAK S., WINIECKI A. 2000 (red.) Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Poznań, 640 s.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
- CRAMP S., SIMMONS K. E. L. (red.) 1983. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 3. Waders to Gulls. Oxford, 913 s.
- DYRCZ A., OKULEWICZ J., WITKOWSKI J., JESIONOWSKI J., NAWROCKI P., WINIECKI A. 1984. Ptaki torfowisk niskich Kotliny Biebrzańskiej. Opracowanie faunistyczne. *Acta orn.*, 20: 1–108.

- DYRCZ A., GRABIŃSKI W., STAWARCZYK T., WITKOWSKI J. 1991. Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Wrocław, 525 s.
- FJELDSÅ J. 1977. Guide to the Young of European Precocial Birds. Tisvildeleje, 282 s.
- GILBERT G., GIBBONS D.W., EVANS J. 1998. Bird monitoring Methods. Sandy, 464 s.
- HAGEMEIJER W. J. M., BLAIR M. J. 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their distribution and abundance. London, 903 s.
- HAYMAN P., MARCHANT J., PRATER T. 1986. Shorebirds. An identification guide to the waders of the world. London, 411 s.
- JONSSON L. 1998. Ptaki Europy i obszaru śródziemnomorskiego. Warszawa, 559 s.
- MEISSNER W. 2002. Ringing recoveries of the Common Snipe *Gallinago gallinago* caught during autumn migration in the Gulf of Gdańsk region. *The Ring*, 24: 17–23.
- MIKUSEK R. 1996. Ptaki lęgowe Gór Bystrzyckich. *Ptaki Śląska*, 11: 81–114.
- MIKUSEK R. – dane niepublikowane.
- PRATER A. J., MARCHANT J. H., VUORINEN J. 1977. Guide to the identification and ageing of Holarctic Waders. BTO Guide 17. Tring, 168 s.
- SNOW D. W., PERRINS C. M. 1998. The Birds of the Western Palearctic. Concise Edition. Vol. I. Non-Passerines. Oxford, 1008 s.
- TOMIAŁOJĆ L. 1990. Ptaki Polski. Rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 461 s.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- WETLANDS INTERNATIONAL. 2002. Waterbird Population Estimates – Third Edition. Wetlands International Global Series No. 12. Wageningen, The Netherlands, 226 s.

Monika Zielińska